

فصل نامه داروهای گیاهی

journal homepage: www.journal.iaushk.ac.ir

مطالعه دام‌پزشکی سنتی (اتنوتربیناری) گیاهان دارویی استان کرمان

عابد کوهپایه^۱، عبدالله قاسمی پیربلوطی^{۲*}، محمد مهدی یزدان‌پناه راوری^۳،

الهام پور محسنی نسب^۴، دل آرام ارجمند^۵

۱. باشگاه پژوهشگران جوان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران؛

۲. مرکز پژوهش‌های گیاهان دارویی و دام‌پزشکی سنتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، شهرکرد، ایران؛

*مسئول مکاتبات (E-mail: ghasemi@iaushk.ac.ir)

۳. شبکه دام‌پزشکی شهرستان کرمان، کرمان، ایران؛

۴. دانشکده دام‌پزشکی، دانشگاه چمران اهواز، اهواز، ایران؛

۵. دانشکده دام‌پزشکی، دانشگاه باهنر کرمان، کرمان، ایران؛

چکیده

مقدمه و هدف: از دیرباز دامداران بومی و عشایر مناطق مختلف از گیاهان دارویی در دسترس و موجود در همان مناطق در درمان بیماری‌های دامی خود استفاده می‌کرده‌اند. هدف از مطالعه حاضر شناسایی و آشنایی با گیاهان دارویی مهمی است که در درمان بیماری‌های دامی در مناطق مختلف استان کرمان به طور سنتی مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند.

روش تحقیق: در مطالعه حاضر ابتدا با استفاده از پرسش‌نامه‌های تهیه شده، اطلاعات دامداران سنتی و عشایر بومی منطقه در زمینه استفاده از گیاهان دارویی از قبیل موارد مصرف، نحوه استفاده و اندام مورد استفاده در درمان بیماری‌های دامی انجام شد. آزمایش به روش میدانی و پیمایشی انجام پذیرفت. بعد از آن که گیاهان جمع‌آوری شده از مناطق مختلف خشک شد اقدام به تهیه هرباریوم جهت شناسایی در دانشکده داروسازی دانشگاه علوم پزشکی کرمان شد.

نتایج و بحث: در نهایت ۴۲ گونه گیاه دارویی از نواحی مختلف منطقه استان کرمان جمع‌آوری گردید که در درمان بیماری‌های دامی توسط دامداران و عشایر بومی منطقه مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند. اطلاعات مربوط به هر یک از این گیاهان جمع‌آوری شده اعم از موارد مصرف، نحوه استفاده و قسمت مورد استفاده گیاه در داخل پرسش‌نامه‌ها ثبت گردید. بر اساس این مطالعه گیاهان شناسایی شده برای نمونه گونه سفید مشکک برای از بین بردن شپش و انگل‌های جلدی در بز و گوسفند، ارغوان در درمان زخم‌های عفونی و عمیق در دام‌ها و سیاه‌گینه در درمان دل‌درد و نفخ در گوسفند و سایر بیماری‌های مختلف کاربرد دارند.

توصیه کاربردی: نتایج حاصل از این تحقیق حاکی از آن است که با توجه به فلور غنی استان کرمان از نظر گیاهان دارویی و همچنین قدمت بالای دامداری در این استان، مطالعات بیشتر در این زمینه می‌تواند راه‌گشای تولید داروهای گیاهی جدید در جهت درمان بیماری‌های دامی باشد.

شناسه مقاله

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۰۴/۱۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۰۷/۲۹

نوع مقاله: پژوهشی

موضوع: دام‌پزشکی و گیاه‌شناسی سنتی

کلید واژگان:

✓ اتنوتربیناری

✓ گیاهان دارویی

✓ گیاه‌شناسی سنتی

سوزنی و گیاهان دارویی در جهت درمان دام‌های بیمار خود بهره می‌برند که در این میان می‌توان به درمان دام‌ها توسط برگ درخت نخل در کشور سریلانکا به سالیان قبل برمی‌گردد اشاره نمود (Nuwanyakpa et al., 2000, Köhler-Rollefson & Bräunig, 1998; Sumner, 2000).

۱. مقدمه

مدارک نوشته شده از هزاران سال پیش حاکی از آن است که در بسیاری از فرهنگ‌ها و آداب و رسوم غیر غربی از قبیل چین، تبت، ایران، آیورودا در هندوستان از روش‌های سنتی مانند طب

دست به اهلی سازی و پرورش حیوانات زده اند که همین موضوع باعث می شود که این استان دارای تمدن و پیشینه قوی در زمینه اتنووتربناری باشد و لزوم مطالعه درباره این دانش را در این منطقه را برای ما آشکار می سازد.

۲. مواد و روش‌ها

در ابتدا، جهت بررسی های ابتدایی نقشه های جغرافیایی منطقه مورد بررسی در مقیاس ۱:۳۰۰۰۰۰۰ از بخش GIS مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان کرمان تهیه گردید. نوع پوشش گیاهی و تراکم آن در منطقه شناسایی و طبق جدول زمان بندی به منطقه مراجعه و پس از تعیین ارتفاع محل رویش گیاه، گونه های مختلف گیاهی منطقه شناسایی و جمع آوری شد. در مواردی که گیاهان مورد استفاده بومیان منطقه با نمونه های جمع آوری شده مطابقت نداشت جهت جمع آوری از بومیان منطقه کمک گرفته شد. سپس از افراد با تجربه در زمینه طب سنتی پرسش‌هایی در رابطه با این گیاهان انجام پذیرفت و اسامی محلی گیاهان به همراه موارد مصرف، نحوه استفاده و قسمت مورد گیاهان یادداشت گردید. در نهایت گیاهان جهت شناسایی به مرکز هرباریوم دانشکده داروسازی دانشگاه علوم پزشکی کرمان منتقل گردیدند و براساس نمونه های هرباریومی و متخصصان گیاه شناسی نام های علمی گیاهان مشخص شد (قهرمان، ۱۳۷۶؛ مظفریان، ۱۳۸۳).

۳. نتایج و بحث

طی مطالعه حاضر ۴۲ گیاه دارویی شناسایی گردید که برای درمان بیماری‌های دامی توسط بومیان استان کرمان مورد قرار می-گرفته است که در جدول ۱ مشخصات کامل شامل نام علمی، تیره، نام فارسی و محلی، موارد مصرف دارویی، اندام مورد استفاده و موقعیت جغرافیایی محل جمع آوری آمده است.

از میان گونه های معرفی شده بیشتر گیاهان شناسایی شده مربوط به جنوب استان کرمان است و اغلب آن‌ها در درمان بیماری-های شتر مورد استفاده قرار می‌گرفته است که با توجه به قدمت پرورش این حیوان در این منطقه این موضوع منطقی به نظر می-رسد. بررسی های آماری بر روی گیاهان دارویی مورد استفاده در دام‌پزشکی سنتی استان کرمان حاکی از آن است که بیشتر این گیاهان در درمان بیماری‌هایی از قبیل بیماری‌های اندام حرکتی، زخم‌های عفونی و از بین بردن انگل‌های خارجی کاربرد داشته اند که از این بین می‌توان به گونه درمنه (*Artemisia persica* Boiss.) برای درمان انگل گوارشی در گوسفند و بز و گیاه آلاله (*Ranunculus arvensis* L.) برای درمان آب آوردگی دست و پای شتر اشاره نمود.

دام‌پزشکی سنتی یکی از شیوه های سنتی مشروع و علمی دام-پزشکی است که از دیرباز در میان اقوام مختلف دارای اعتبار بوده است. امروزه به علم استفاده از گیاهان دارویی و اعمال روش‌های سنتی برای حفظ سلامت، بهداشت و درمان دام‌های بیمار دام-پزشکی سنتی یا اتنووتربناری^۱ گفته می شود. به طور کلی دام-پزشکی سنتی شامل مهارت‌ها، تجربیات، روش‌ها، فرهنگ ها و عقاید بومی اقوام مختلف است که در جهت حفظ سلامت و درمان بیماری های دامی و با تکیه بر مواد و داروهای گیاهی است (قاسمی پیربلوطی، ۱۳۸۸). اتنووتربناری، دانش بومی دامداران سنتی است که از مهارت های منحصر به فرد خود از قبیل استفاده از گیاهان دارویی و اجزای موجودات زنده و هم‌چنین مواد طبیعی در جهت درمان دام‌های بیمار خود بهره می بردند. شاید بتوان مطرح نمود که بخش اعظمی از طب سنتی از آزمایش گیاهان دارویی بر روی حیوانات منشأ گرفته شده است که در این میان برخورد حیوانات نسبت به برخی گیاهان و استفاده‌ی غریزی از آن‌ها بر درمان بیماری‌های خود تا حدود زیادی تأثیر گذار بوده است (قاسمی پیربلوطی، ۱۳۸۸).

استان کرمان در جنوب شرقی فلات مرکزی و بین ۵۳ درجه و ۲۶ دقیقه تا ۵۹ درجه و ۲۹ دقیقه طول شرقی و ۲۵ درجه و ۵۵ دقیقه تا ۳۲ درجه عرض شمالی قرار دارد. این استان از شمال به استان‌های خراسان جنوبی و یزد، از شرق به استان سیستان و بلوچستان، از غرب به استان فارس و از جنوب به استان هرمزگان محدود می‌شود. مساحت استان در سال ۱۳۸۸ معادل ۱۸۳۱۹۳ کیلومتر مربع بوده و از لحاظ وسعت بزرگ ترین و پهناورترین استان کشور به حساب می‌آید.

استان کرمان با بیش ۲۸۵ گیاه دارویی در رتبه بالایی از لحاظ تنوع گیاهان دارویی در سطح کشور برخوردار است (صابرآملی و هم‌کاران، ۱۳۸۸) و با توجه به وجود ۲۵۰۰۰۰۰ رأس بز و گوسفند، ۱۶۰۰۰۰ رأس گاو و گوساله و بیش ۱۰۰۰۰ نفر شتر از لحاظ جمعیت دامی یکی از مناطق حائز اهمیت کشور می باشد. شناخت اثرات درمانی گیاهان در اتنووتربناری این منطقه می تواند باعث گرایش دانش داروسازان مدرن در جهت تولید داروهای گیاهی موثر در درمان بیماری‌های مختلف دامی باشد. وجود تعداد گیاهان دارویی متنوع که در طب سنتی و دام‌پزشکی سنتی استان کرمان مورد استفاده بومیان قرار می گیرند، جمع آوری، شناسایی و شناخت اثرات درمانی را از اهمیت و ارزش بالایی برخوردار می سازد. لازم به ذکر است که بر اساس اسناد و مدارک تاریخی تمدن ارت واقع در جنوب استان کرمان از اولین تمدن‌هایی بوده است که

¹ Ethnoveterinary

جدول ۱. فهرست گیاهان دارویی استان کرمان مورد استفاده در دام پزشکی سنتی و ویژگی های آن‌ها

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی (مظفریان، ۱۳۷۷)	نام محلی	موارد مصرف	مناطق پراکنش	ارتفاع از سطح دریا m	اندام مورد استفاده
۱	<i>Ajuga chamaecistus</i> Ging. ex Benth.	Lamiaceae	سفید مشکک	سمسک	از بین بردن شیش و انگل‌های جلدی در بز و گوسفند	بافت - خیر	۲۴۰۰	برگ ها و سرشاخه های گلدان
۲	<i>Achillea eriophora</i> DC.	Asteraceae	بومادران جنوبی - برنجاسف	بومادران	درمان نفخ در گاو و گوسفند	بافت - خیر	۱۶۰۰	"
۳	<i>Achillea santolina</i> L.	Asteraceae	بومادران	بومادران	ترمیم زخم در گاو و گوسفند و شتر	کرمان	۱۷۴۰	"
۴	<i>Achillea wilhelmsii</i> C. Koch.	Asteraceae	بومادران	بو مادران	ترمیم زخم در گاو و گوسفند و شتر	کرمان - حسین آباد	۲۰۰۰	"
۵	<i>Anchusa italica</i> Retz.	Boraginaceae	نوعی گاو زبان	گاو زبان صحرايي	درمان زردی (تیلریوز) در گاو	کرمان حسین آباد	۲۰۰۰	گل ها
۶	<i>Artemisia persica</i> Boiss.	Asteraceae	نوعی درمنه	درمنه ترکی	ضد انگل گوارشی در گوسفند و بز	راور - حرچند	۲۴۰۰	برگ‌ها و سرشاخه های گلدان
۷	<i>Blepharis persica</i> (Burm.) Kuntze.	Acanthaceae	خارسنبل	انجره	ترمیم زخم در شتر	حیرفت - سقدر	۹۰۰	برگ ها و دانه ها
۸	<i>Capparis spinosa</i> L.	Capparidaceae	کور، علف مار	دک، کور	مسکن دردهای مفصلی در اسب	کرمان - کوهپایه، کرمان ماهان	۱۹۰۰-۲۱۰۰	غنچه ها و ریشه ها
۹	<i>Cercis siliquastrum</i> L.	Caesalpinaceae	ارغوان	ارغوان	درمان زخم های عفونی و عمیق در دام ها	کرمان	۱۷۰۰	برگها و پوست ساقه
۱۰	<i>Citrullus colocynthis</i> (L.) Schrad.	Cucurbitaceae	هندوانه ابوجهل	حنظل	درمان مار و عقرب گزیدگی در شتر، ترمیم زخم های مزمن عفونی در شتر و گوسفند و بز	بم - نصرت آباد، کهنوج - هامون، جازموریان، بین سیرجان و حاجی آباد	۴۰۰-۱۲۵۰	ریشه و میوه
۱۱	<i>Clematis ispahanic</i> Boiss.	Ranunculaceae	کلما تیس اصفهانی	چسپاکو	مسهل، شستشو و التیام زخم های عفونی در گوسفند و بز	کرمان - آیشار کوهپایه	۲۵۰۰	قسمت هایی هوایی گیاه
۱۲	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Apiaceae	زیره سبز	زیره سبز	افزایش میل جنسی در شترهای ماده، ضد نفخ در گاو و گوسفند	کرمان - ماهان	۱۹۰۰	میوه های گیاه
۱۳	<i>Dalbergia sissoo</i> Roxb. ex DC.	Papilionaceae	شیشم	شیشم، چگ	سقط جنین در گوسفند و بز	حیرفت، کهنوج - فاریاب	۷۰۰-۱۰۰۰	پوست، چوب، ریشه و برگ
۱۴	<i>Datura stramonium</i> L.	Solanaceae	تاتوره	تاتوره	درمان سوختگی و زخم های عفونی دام ها، ضد انگل برای گاو و گوسفند	کرمان	۱۷۰۰	برگ ها و دانه ها
۱۵	<i>lessertii Dendrostellera</i>	Thymelaeaceae	سیاه گینه	گل بیدی	درمان دل درد و نفخ در گوسفند	شهر بابک - تریج	۲۱۰۰	برگ ها و سرشاخه های گلدان
۱۶	<i>Dorema ammoniacum</i> D. Don	Apiaceae	وشاء	کما اشترک	بهبود زخمهای عفونی و رفع عفونت، دمل های چرکی در گوسفند و بز	مهان - سینه جنون، بافت - کوه شاه	۲۷۰۰	صمغ مترشحه
۱۷	<i>Dorema aucheri</i> Boiss.	Apiaceae	کندل کوهی	بلهر، کما، اشترک	بهبود زخم های عفونی و رفع عفونت در گوسفند	بافت - عشق آباد، کوه شاه	۳۱۰۰	صمغ مترشحه ساقه های نورسته
۱۸	<i>Ephedra pachyclada</i> Boiss.	Ephedraceae	هوم، هوما	رنگ هوم نر	عمل آوردن مشک از چرم حیوانات	بافت - خیر کت	۲۲۰۰	سرشاخه های جوان و میوه‌ها
۱۹	<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L'Hér. ex Aiton	Geraniaceae	سوزن چوبان	سوزن کلاغو	مسهل در اسب و گوسفند	کرمان - کوهپایه	۲۱۰۰	دانه و کلیه اعضای هوایی
۲۰	<i>Euphorbia buhsei</i> Boiss. In DC.	Euphorbiaceae	فرفیون، گردنه بشم	شیرینگ، شیرسگ	درمان کچلی در دام ها	بافت - خیر، گوزن	۱۹۰۰	برگ های تازه
۲۱	<i>Fortuynia garcinii</i> (Burm.f.) Shuttlew.	Brassicaceae	شب بوی بیابانی گرمسیری	مخلصه	درمان مارگزیدگی و عقرب گزیدگی در دام ها و درمان نفخ در گوسفندان	بافت - خیر	۱۷۰۰	برگ ها و گل ها

ادامه جدول ۱.

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	نام محلی	موارد مصرف	مناطق پراکنش	ارتفاع از سطح دریا m	اندام مورد استفاده
۲۲	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Papilionaceae	شیرین بیان	متکی شیرین بیان	تسکین و کاهش درد و ورم در دررفتگی ها و کوفتگی ها، درمان ورم معده در اسب	بافت - بزنجان، بردسیر - لاله زار، کرمان - ماهان	۱۹۰۰-۲۳۰۰۰	ریشه یا ریزوم
۲۳	<i>Gundelia tournefortii</i> L.	Asteraceae	کنگر	کنگر وحشی	دفع جرب در کوسفند و بز	کرمان - کوهپایه	۲۲۰۰	ساقه ها و برگ های کوچک و مغز ساقه
۲۴	<i>Hertia intermedia</i> Kuntze.	Asteraceae	کرفیج	کرکیج، کل قیج	جهت التیام حشره گزیدگی در دام ها	بافت - کوهپایه	۳۲۰۰	برگ ها و صمغ مترشحه
۲۵	<i>Iris germanica</i> L.	Iridaceae	زنبق	زنبق	مسهل، دفع کرم	زرد - دشت خاک ، شهر بابک - جوزم	۲۰۰	ریزوم
۲۶	<i>Juglans regia</i> L.	Juglandaceae	گردو	گردو	برگ و میوه نارس جهت دفع کرم	بافت - رابر	۳۰۰۰	برگ ها، میوه ها و پوست
۲۷	<i>Juniperus excelsa</i> M.Bieb.	Cupressaceae	ارس	ارس - اورس - سبل	در مان دردهای موضعی و اندام حرکتی در شتر	زرد - کوهبنان در سبل	۲۶۰۰	صمغ مترشحه از گیاه
۲۸	<i>Linum usitatissimum</i> Linnaeus.	Linaceae	کتان	کتان	روغن در سخت زای گوسفندان	بافت - رابر	۳۰۰۰	دانه ها
۲۹	<i>Malva microcarpa</i> Pers.	Malvaceae	پنیرک میوه ریز	خنمی	درمان زخم های عفونی جلدی، درمان جرب و ناراحتی های قارچی در گاو و گوسفند، درمان پنومونی در گاو و بز و گوسفند و درمان کولیک در اسب	جیرفت - اسفندقه ، بم - جبال بارز	۱۷۰۰-۱۵۰۰-۹۰۰	دانه ها و برگ ها
۳۰	<i>Medicago sativa</i> L.	Papilionaceae	یونجه	یونجه	رشد و تقویت شتره و گوسفندان ضعیف و جوان	راین - هزار، جیرفت - دلفارده، رفسنجان	۲۷۰۰	تمام قسمت های گیاه
۳۱	<i>Nerium indicum</i> L.	Apocynaceae	کیش	گیش برگ	مداوای کچلی های قارچی و سایر بیماری های عفونی جلدی در بز و گوسفند	کرمان - شهداد، بم ده بکری	۱۴۰۰	برگ ها
۳۲	<i>Papaver rhoeas</i> L.	Papaveraceae	خشخاش زراعی	تریاک شیطان	آرام بخش در شترهای سرکش	بم	۱۷۰۰	گل ها و کیسول میوه ها
۳۳	<i>Pergularia tomentosa</i> L.	Asclepiadaceae	لباشیر	گیشدر	ضد التهاب خارجی در التهابات مفاصل شتر	بم - نصرت آباد، کهنوج - فاریاب	۱۲۵۰-۶۰۰	کلیه قسمت های گیاه
۳۴	<i>Ranunculus arvensis</i> L.	Ranunculaceae	الاله	الاله	آب آوردگی دست و پای شتر	زرد - جرجاقک	۲۲۵۰	گل ها
۳۵	<i>Rubia tinctorum</i> L.	Rubiaceae	روناس	روناس	درمان بیماری های تولید مثلی در شتر	زرد - کوهبنان	۱۹۰۰	ریشه ها
۳۶	<i>Rumex crispus</i> L.	Polygonaceae	ترشک موج	ترشک	درمان ادم ریوی و آب آوردگی ریوی در گوسفند	بردسیر - لاله زار	۳۰۰۰	ریشه
۳۷	<i>Sanguisorba minor</i> Scop.	Rosaceae	توت روباه	قیطران	درمان آب آوردگی و ناراحتی های مفصلی در شتر	کرمان - سیرج، جیرفت - مسکون	۲۴۲۰-۲۳۰۰	برگ ها و سرشاخه های گلدار
۳۸	<i>Scorzonera mucida</i> Rech. f. & Aellen & Esfand.	Asteraceae	شنگ آسیبی کپکی	ریش بزو اسپنگ	التیام زخم های عفونی دام ها	رفسنجان - سرچشمه، کرمان - سیرج	۲۸۰۰	غده گیاه و برگ های نورسته
۳۹	<i>Setaria italica</i> (L.) P. Beauvois	Poaceae	ارزانی ایتالیایی	گارس	ایجاد نفخ در گوسفند	کرمان	۱۷۴۰	میوه ها
۴۰	<i>Tamarix aphylla</i> (L.) Karst.	Tamaricaceae	شاه گز	کورگز	درمان ریزش پشم در شترها	شهداد - تکاب	۴۰۰	شیرابه قندی مترشحه
۴۱	<i>Teucrium polium</i> L.	Lamiaceae	مریم نخودی	کلبوره	درمان بیماری های گوارشی گاو و گوسفند	کرمان - جوپار	۲۱۰۰	برگ ها و سرشاخه های گلدار
۴۲	<i>Ziziphus spina-christi</i> (L.) Desf.	Rhamnaceae	کنار، سدر	کنار، سدر	جلوگیری در ریزش مو، رفع ناراحتی های پوستی خفیف در شتر و گوسفند و بز	جیرفت - بم - کهنوج	۱۱۵۰-۶۰۰	برگ ها و میوه ها

۴. منابع

- صابر آملی، س.، ناصری، ا.، رحمانی غ.ح.، کالیارد، ع. ۱۳۸۸. گیاهان دارویی ایران. فصلنامه تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران، 26: ۴۸۷-۵۳۲.
- زرگری، ع. ۱۳۷۲-۱۳۷۰. گیاهان دارویی. انتشارات دانشگاه تهران.
- قاسمی پیربلوطی، ع. ۱۳۸۸. گیاهان دارویی و معطر بررسی و شناخت اثرات آنها، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، سامان دانش، ص ۱۸۷-۱۹۳.
- قهرمان، ا. ۱۳۷۶. گیاهشناسی پایه (جلد اول و دوم). انتشارات دانشگاه تهران.
- مظفریان، و. ۱۳۷۷. فرهنگ نام‌های گیاهان ایران. انتشارات فرهنگ معاصر ایران. ۶۷۱ صفحه.
- مظفریان، و. ۱۳۸۳. رده بندی گیاهان جلد ۱ و ۲. انتشارات امیر کبیر.
- میرحیدر، ح. معارف گیاهی و کاربرد گیاهان در پیشگیری و درمان بیماری‌ها. ۵ جلد. دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- Chevallier, A. 2004. Translated by Zarezadeh, A. *The Encyclopedia of Medicinal Plants*.
- Ghasemi Pirbalouti, A. 2009. Medicinal plants used in Chaharmahal and Bakhtyari districts, Iran. *Herba Polon*, 55: 69-75.
- Ghorbani, A. 2003. Studies on pharmaceutical ethnobotany in the region of Turkmen Sahra, north of Iran. *J Ethnopharmacol*, 102: 58-68.
- Fleming, T., et al (eds.) 2000. PDR for Herbal Medicines. Montvale, NJ: Medical Economics Company. pp. 852-853, 926-927, 933-932, 956-959, 1184-1185, 896, 1099.
- Köhler-Rollefson, I. and Bräunig, J. 1998. *Anthropological Veterinary Medicine: The Need for Indigenizing the Curriculum*. Paper presented at the 9th AITVM Conference in Harare, 14-18 September 1998.
- Miraldi, E., Ferri, S. and Mostaghimi, V. 2001. Botanical drugs and preparations in the traditional medicine of west Azerbaijan (Iran). *J Ethnopharmacol*, 75: 77-87.
- Nuwanyakpa, M., Toyang, N., Django, S., Ndi, C. and Wirmum, C. 2000. Ethnoveterinary healing practices of Fulani pastoralists in Cameroon: Combining the natural and the supernatural. *Indigenous Knowledge and Development Monitor*, 8 (2): 3-6.
- Ray, A.B., Sarma, B.K. and Singh, U.P. 2004. Medicinal properties of plants. Antifungal, antibacterial, antiviral and activiral activities. International Book Distributing co. 2004, pp: 545.

دامداران سنتی و عشایر بومی کرمان از روش های درمانی خاصی در جهت درمان دام های خود بهره می بردند که از این میان می توان به درمان کولیک در اسب با استفاده از جوشانده گیاه شیرین بیان (*Glycyrrhiza glabra* L.) به همراه دم کرده گیاه پنیرک (*Malva microcarpa* Pers.) اشاره نمود. عشایر این منطقه برای دفع انگل های خارجی دام های خود از شست و شوی سطح خارجی بدن دام های خود با استفاده از جوشانده گیاهان مختلف از قبیل سفید مشکک (*Ajuga chamaecistus* Ging. ex Benth.) بهره برده اند. هم چنین لازم به ذکر است که بومیان استان کرمان از دیرباز از ضماد گیاهان دارویی و هم چنین قرار دادن جوشانده و دم کرده گیاهان دارویی به همراه چربی های حیوانی در محل زخم در درمان زخم های عفونی دام های خود بهره می برده اند.

اغلب خصوصیات گیاه شناسی، نام علمی و موارد استفاده برخی از گیاهان دارویی منطقه کرمان در طب سنتی در سایر منابع معتبر (زرگری، ۱۳۷۰-۱۳۷۲؛ میرحیدر، ۱۳۷۳؛ مظفریان، ۱۳۷۷؛ Rechinger, 1963-1988; Valnet, 2002; Fleming, 1998; Ray et al., 2004; Chevallier, 2004; Ghasemi Pirbalouti, 2003; Miraldi et al., 2001; Ghorbani, 2003) آمده است. اما برخی از آن ها به خصوص کاربرد گیاهان در درمان شتر در جنوب استان کرمان برای اولین بار گزارش می شود و این موضوع اهمیت مطالعه بیشتر خصوصیات فارماکولوژیکی و فیتوشیمیایی گیاهان مورد نظر را برای تحقیقات آینده در تولید داروهای دامی و انسانی جدید می طلبد.

۵. نتیجه گیری

مناطق مختلف کشور پهناور ایران دارای آداب و رسوم و روش های متفاوتی در استفاده از گیاهان دارویی در زمینه درمان بیماری های دامی می باشند که مطالعه و تحقیق و تفحص بیشتر در این زمینه در جهت جمع آوری اطلاعات ارزشمند بومیان این سرزمین را برای درمان بیماری های دامی با استفاده گیاهان دارویی را ضرورت می بخشد تا دانش بومی این مردمان در آینده به فراموشی سپرده نشود و با مطالعات علمی دقیق تر در این راستا بتوان گام های جدیدی در جهت تولید داروهای جدیدی با منشأ گیاهی برداشت. بررسی اتنووتریناری گیاهان دارویی استان کرمان با توجه به قدمت چند هزار ساله دام پروری در این استان و هم چنین فلور غنی گیاهان دارویی این منطقه می توان خود کمک ارزشمندی در جهت این امر برای پژوهشگران شاخه گیاهان دارویی این مرز و بوم باشد.

- Rechinger, K.H. 1963-1988. *Flora Iranica*, Vol. 1-173, Akademische Druckund. Verlagsanstalt Graz-Austria.
- Sumner, J. 2000. *The natural history of medicinal plants*. Timber Press, Portland, OR, pp. 21.
- Valnet, J. 2002. Phytotherapy treatment the deises with plants. Translated by Emami, A., Shams Ardekani, M.R. and Nekowie Naini, M. 1st ed. Rahe-Kamal. 2002. Vol. I, pp: 272, 307, 308, and 250. Vol. II, pp: 11, 12, 250, 852.